

یافتن ارتباط و تاثیر گذاري توسعه بخش تعاوني در تعديل ساختاري بخش عمومي کشور، هدف اصلي مقاله آقای محمودلی کیانمهر، عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی با موضوع تاثیر بخش تعاوني در کاهش تصدي گري دولتي است که قسمت اول آن را در شماره گذشته ملاحظه فرموديد. در اين شماره، قسمت دوم و پایانی این مقاله ارائه می شود.

سهم تعاون در افزایش اشتغال و توسعه اقتصادی، اجتماعی کشور

قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در دو فصل دوم و سوم و طی ۲۳ ماده به نحوه سازماندهی شرکتهای دولتی و واگذاری سهام متعلق به وزارتخانهها، مؤسسات دولتی و شرکتهای دولتی پرداخت است که از آن به عنوان برنامه خصوصی سازی نیز یاد شد. این دو فصل با تصویب ۲ مورد اساسنامه و هفت مورد آیین نامه و ۳ مورد دستورالعمل و نیز سه مورد ضوابط اجرایی که دو مورد از آن تحت عنوان برنامه یاد شده به اجرا درآمد. مفاد این دو فصل ناظر بر تعیین نهادهای سیاست گذاری و اجرایی ذیربط به منظور سازماندهی شرکتهای دولتی و عرضه و فروش سهام دولتی است.

هیأت وزیران و هیأت عالی واگذاری موضوع ماده ۱۲ قانون یاد شده مرکب از وزیر امور اقتصادی و دارایی (رئیس هیأت)، رئیس سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزیر وزارتخانههای ذیربط، وزیر دادگستری و نمایندگان کمیسیونهای اقتصادی و برنامه و بودجه و محاسبات مجلس شورای اسلامی به عنوان سیاستگذار و شرکتهای مادر تخصصی و سازمان خصوصی سازی به عنوان مجری امور مربوط به سازماندهی و واگذاری سهام، معرفی و تعریف شدند. طبق مفاد قانون مذکور و آیین نامه های آن مقرر گردیده تا شرکتهای دولتی در قالب شرکتهای مادر تخصصی سازماندهی شده

و زیر نظر وزارتخانه ذیربط و در چارچوب اساسنامه مربوط اداره شوند و حسب مورد پس از اصلاح ساختار و تعیین قیمت پایه فروش به سازمان خصوصی سازی که به موجب ماده ۱۵ قانون از تغییر مأموریت سازمان مالی گسترش مالکیت واحدهای تولیدی ایجاد خواهد شد برای طی مراحل واگذاری و کالتاً ارائه شود. نقطه تمایز قانون مذکور با قوانین مصوب قبلی ایجاد نهاد مستقل سازمان خصوصی سازی است که علی الاصول بایستی با در اختیار گرفتن مدیریت امور واگذاری سهام به عنوان نهادی متولی و مستقل، سیاستهای هیأت وزیران و هیأت عالی واگذاری را در زمینه فروش سهام

دولتی اجرا کند. رعایت اولویت واگذاری برای برخی از اشخاص و گروهها از جمله کارآفرینان، مدیران توانمند، کارگران، گروههای تخصصی و... واگذاری مدیریت و اجاره شرکتها دولتی، نحوه هزینه نمودن درآمدهای ناشی از فروش سهام، پیش بینی هیأت داور به منظور رسیدگی، اظهار نظر و اتخاذ تصمیم در مورد شکایت اشخاص نسبت به امور واگذاری، بیمه مسوولان و مجریان امر واگذاری در قبال خطای غیر عمد ایشان به مناسبت واگذاری، جملگی از مواردی است که در قانون برنامه سوم توسعه در زمینه واگذاری سهام پیش بینی شد.

تشکلهای تعاونی، تعديل انحصارات

جهان بیش از دو قرن استقلال فردی توأم با خشونت که حاصل فلسفه اقتصادی آدم اسمیت و ریشه گرفته از آن بود را تحت عنوان رقابت تجربه کرده است. ظرف این مدت مشاهده شد که صحنه فعالیت اقتصادی تبدیل به عرصه کارزار حقیقی گردیده است و بشر بخش عمده نیروی خود را به جنگ با نوع خود متوجه کرده است به گونه‌ای که مهر و محبت و تحمل دیگران مورد استهزا و تمسخر واقع گردید و نشانه ضعف شناخته شد. رعایت اصول اخلاقی، جای خود را به تحمل قانون سپرد و قدرت جانشین حقیقت شد. بنابراین شگفت نیست اگر انسان امروز خودخواه، سنگدل و بی اعتماد و کینه توز شده باشد.

تلاش تعاونی در جهت از بین بردن رقابت خودخواهانه و احیای رقابت سالم است. رقابتی که بر مبنای همکاری متقابل و تعاون استوار باشد. این وظیفه‌ای است که از طریق آموزش تعاونی صورت می‌پذیرد. با این فرض که خصائصی که لیبرالیسم اقتصادی بر می‌شمارد ذاتی نبوده و می‌توان آن را تغییر داد و نظمی نو ارزشهای تازه آفرید اما تنها از این طریق نمی‌توان انسانها را از رقابت تسخیر گرایانه منصرف نمود و رقابتی بر مبنای اصول تعاون بنیاد نهاد بلکه، راه حل اصلی جذب انسانهای بیشتر در شیوه تعاونی است که به آنان در درجه اول اجازه

رقابت دهد. این همان مکانیسمی است که تعاون برای مهار خواسته‌های نامتناهی و عده می‌دهد.

رقابت اساساً پدیده‌ای است که بر ضد خود عمل می‌نماید و به وضع مقابل خود یعنی انحصار منجر می‌گردد. افزایش مداوم سود که حاصل انباشت سرمایه و پیشرفت تکنولوژی است در چرخه خود باعث تراکم ثروت و درآمدها از یکسو و سبک شدن سوی دیگر می‌گردد تا نقطه شروع بازی هر دم نامتعادل تر گردد و یک گروه قلیل بخش عظیمی از دارایی‌های تولیدی، سرمایه و امکانات مالی را در اختیار داشته باشند، به طوری که راه برای هر گونه رقابتی مسدود می‌شود. انحصاراتی به وجود می‌آیند که هر روز درصد بیشتری از فعالیتهای اقتصادی، عوامل تولید و بازار را در اختیار خود داشته باشند بدین ترتیب امکانات رقابت آزاد و تحرک طبقاتی روز بروز مشکل تر خواهد شد. این امر سبب می‌شود تا کارایی اقتصادی و رفاه اجتماعی که رقابت آزاد و تحرک طبقاتی آن را تضمین کرده است متزلزل شود.

لیبرالیسم جدید اقتصادی حل این مشکل را در دخالت دولت می‌داند. وظیفه دولت قبل از هر چیز آن است که با اتخاذ تدابیر معین شرایط رقابت آزاد را تأمین نماید و قدرت انحصارات اقتصادی را چنان محدود سازد که نتواند بر بازار مسلط گردد ولی در سایر موارد باید جریان اقتصادی را به دست مکانیسم رقابت آزاد سپرد.

هر چه شرایط طرفین به هم نزدیکتر باشد، نتایج حاصل از رقابت سطح وسیع‌تری از جامعه را خواهد پوشاند و منافع اجتماعی را میان گروه بیشتری از افراد جامعه توزیع خواهد کرد. تعاون از این روی با رقابت بر خورد می‌کند و برای آن که چنین شکلی از رقابت در جامعه به وجود آید، می‌کوشد تا امکانات رقابت بیشتر و سالم‌تری را برای بخش بزرگی از جامعه که به علت فقدان توأم قادر به هیچ گونه رقابتی نیست فراهم آورد. هر زمان که تعاون بتواند نقطه آغاز و قاعده بازی را به نحو منصفانه و مطلوب برای تمامی افراد جامعه به وجود آورد می‌توان گفت که رقابت تعاونی به طور کامل محقق گردیده است.

آن‌گاه این رقابت شاید دیگر رقابتی به مفهوم خاص نبوده و ماهیت آن تغییر می‌نماید و شاید تلاشی باشد برای انسانی زیستن که نخستین گام در این راه گسترش و شکل بندی نوع خاصی از مالکیت و روابط تولیدی است که مانند یک اهرم با نیروهای کوچک منافع اقتصادی گروه عظیمی از افراد جامعه را حاصل می‌نماید.

تعاون مالکیتی را ساختار اقتصادی خود قرار می‌دهد و آن را لازم می‌داند که میلیونها نفر از مردم از مالکیت خصوصی برخوردار باشند. انسانی که مالکیت و یا دارایی نداشته باشد هیچ گونه تأمینی نخواهد داشت و در واقع هیچ گونه رشته همبستگی میان او و جامعه برقرار نخواهد بود و چنین شخصی محکوم به استعمار است. در نظریه لیبرالیسم اقتصادی انسان از نظر سیاسی و اقتصادی واجد استقلال است و فردی به شمار می‌آید که مالک است. لذا کسانی که استقلال اقتصادی ندارند از حقوق دینی هم محروم می‌مانند.

اگر بتوان میلیونها نفر از مردمی را که فاقد هر گونه امکانات اقتصادی، ثروت یا وسایل تولیداند به نحوی صاحب سرمایه نمود، سرمایه‌ای که حاصل پس اندازهای ناچیز آنان است، هم رقابت همچنان برقرار می‌ماند و از انحصار جلوگیری می‌شود و هم فاصله طبقاتی کمتر می‌شود. در این میان تعاون به عنوان موثرترین و انسانی‌ترین روش مطرح می‌گردد.

«نوه‌ژان باتیست سی» اقتصاددان فرانسوی می‌گوید: اگر نهضت تعاونی دارای سنجایی اخلاقی است علت آن عامل اخلاقی پس انداز است و یا اگر نهضت تعاونی رهایی بخش طبقه کم درآمد است سبب آن آزادی است که پس انداز عاید آنان می‌نماید. با جمع شدن سرمایه‌های اندک می‌توان واحدهای اقتصادی را هر چند کوچک که راه انداخت و با سودی که از فعالیت‌های آن به دست می‌آید پس اندازهایی حاصل می‌گردد که می‌توان در گسترش واحدهای تعاونی یا به عبارت دیگر گسترش مالکیت و درآمد بیشتر یا توزیع بهتر موثر استفاده نمود. در نظام سرمایه‌داری، مالکیت جنبه کاملاً خصوصی دارد و در دست

عده معدودی متمرکز می‌گردد. در حالی که تعاون به مالکیت هم جنبه خصوصی و هم جنبه اجتماعی می‌بخشد و هم آن را میان عده زیادی از افراد جامعه گسترش می‌دهد.

نقش و سهم بخش تعاون در توسعه اقتصادی کشور

بحث و بررسی عمیق و همه جانبه فعالیت‌های بخش تعاونی سبب طولانی شدن این مقال خواهد شد از این نظر به طور اختصار به ذکر مواردی از سهم و نقش این بخش در توسعه اقتصادی کشور می‌پردازیم. در سه برنامه کلان اقتصادی اجتماعی، فرهنگی کشور، سیاست اقتصادی به سوی توسعه اقتصادی معطوف گشته است که استاندارد بالایی از رفاه را برای عموم مردم جامعه فراهم نماید. مورد توجه قرار دادن توسعه اقتصادی و اجتماعی به عنوان یک هدف عمده نیازمند آن است که از همه امکانات و ظرفیت‌های اقتصادی کشور بهره‌برداری شود و هر بخش اقتصادی به نوبه خود سهم خویش را در پیش برد اهداف فوق تحقق بخشد.

روشن است که این مهم شامل بخش تعاون کشور نیز می‌باشد، این امر به اثبات رسیده است که کشور ایران نیز مانند بسیاری از ممالک دیگر و با توجه به سابقه تاریخی فعالیت تعاونیها می‌تواند عامل مهم و موثری در رشد و توسعه اقتصادی باشد زیرا با گسترش فعالیت و توسعه تعاونی‌ها می‌توان به اهداف زیر دست یافت:

ایجاد اشتغال

در هر کشوری ایجاد اشتغال جدید به منظور تقلیل مسائل مربوط به بیکاری یکی از هدف‌های مهم برنامه‌ریزی‌ها و توسعه اقتصادی می‌باشد. بخش تعاونی این امتیاز ویژه را دارا است که به علت الگوی کاربری آن نیاز کمتری به امکانات در زمینه مکانیزاسیون و اتوماسیون و در نتیجه فائق بودن نیروی کار انسانی بر سرمایه، برای تعداد معتدبهی از افراد مشاغل مناسب ایجاد می‌نماید. این نکته نیز در خور توجه است که با محاسبات انجام شده برای هر شغل مستقیم ایجاد شده

در بخش تعاونی یک یا چند شغل غیر مستقیم نیز در بخش‌های مکمل این فعالیت از قبیل: صنایع غذایی، توزیع، خدمات حاشیه‌ای، اعتباری و بانکی و... بوجود می‌آید، ضمن آنکه سرمایه‌گذاری لازم برای ایجاد یک شغل در بخش تعاونی به مراتب کمتر از بخش‌های دیگر اقتصادی است.

با توجه به این مطالب و با در نظر گرفتن حساسیت‌های فراوان اقتصادی، اجتماعی جامعه نسبت به کنترل معضل بیکاری و ایجاد اشتغال مولد و مبتنی بر فعالیتهای تولیدی، اقداماتی در گذشته صورت پذیرفته است که به طور اختصار به شمه‌ای از آنها می‌پردازیم:

در پایان برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و آغاز سومین برنامه توسعه کشور نرخ بیکاری از حدود ۹ درصد در سال ۱۳۷۵ به حدود ۱۴/۵ درصد در سال ۱۳۷۸ افزایش یافت.

روند رو به تزاید بیکاری انجام مطالعات و ارائه راه‌حلهای کارآمد جهت مقابله با بحران بیکاری و به خصوص ایجاد اشتغال برای فارغ‌التحصیلان دانشگاهها و مدارس عالی کشور که از اساسی‌ترین سرمایه‌های کشور هستند و ارتقا بهره‌وری ملی را مشروط به مشارکت آنان در فعالیتهای اقتصادی مثمر‌تر می‌نماید موضوع ایجاد فعالیتهای اقتصادی مولد و اشتغال‌زا در قالب تشکلهای تعاونی برای تامین اشتغال به عنوان یک راهبرد سازگار با سایر شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور و از جمله با اهداف و سیاستهای برنامه سوم توسعه و بخصوص با کاهش تصدی‌گری بخش دولتی و توسعه مشارکتهای مردمی مطرح می‌شود.

همچنین با توجه به تحولات جمعیت کشور، نیروی کار، اشتغال و بیکاری و عدم تعادل عرضه و تقاضای نیروی کار که به اختصار اشاره شد و با در نظر گرفتن این مسأله که بازار کار به عنوان یکی از بازارهای مهم اقتصاد ایران نقش تعیین‌کننده‌ای در سیاستهای اقتصادی کشور ایفا می‌نماید، در برنامه سوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی چشم‌انداز آینده تحولات اشتغال در کشور مورد بررسی و پیش‌بینی قرار گرفت. براساس

پیش‌بینی‌های برنامه سوم، عرضه نیروی کار در سال ۱۳۷۸ از ۱۷/۹ میلیون نفر به ۲۱/۶ میلیون نفر در سال ۱۳۸۳ خواهد رسید و متقابلاً تقاضای نیروی کار از ۱۵/۱ میلیون نفر در سال ۱۳۷۸ به ۱۸/۹ میلیون نفر در سال ۱۳۸۳ افزایش می‌یابد و در نتیجه با فرض آن که در طول سالهای برنامه سوم توسعه سالانه حدود ۷۶۵ هزار فرصت شغلی جدید ایجاد شود، عدم تعادل عرضه و تقاضای نیروی کار باعث افزایش بیکاری به تعداد ۲۸۷۴ هزار از سال ۱۳۷۸ به ۲۷۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۳ و به طور متوسط به ۱۵/۱ درصد در طول سالهای برنامه سوم توسعه بود.

تامل در ارقام و روندهای یاد شده و تعمق در شرایط اوضاع و احوال اقتصادی، اجتماعی کشور و مشکلات آن و در نظر گرفتن اینکه:

الف- نرخ‌های رشد پیش‌بینی شده برای سرمایه‌گذاری و تولید ناخالص داخلی کشور طی سالهای برنامه سوم خوش‌بینانه طراحی گردید.

ب- در طی سالهای اخیر سالانه به طور متوسط حدود ۳۰۰ هزار فرصت شغلی جدید ایجاد گردیده است در نتیجه امید تحقق سالانه ۷۶۵ هزار فرصت شغلی جدید دشوار است.

ج- موج جمعیتی ناشی از رشد جمعیت ۳/۹ درصدی سالهای ۶۵-۱۳۵۵، در سالهای برنامه سوم توسعه با روند بیشتری به بازار کار روزانه خواهند شد.

د- از سال ۱۳۷۵ به بعد نرخ بیکاری در حال افزایش بوده است.

ز- تحولات جهانی و داخلی کشور هر یک به طریقی در اقتصاد کشور اثر گذارند لذا به نظر می‌آید که مشکل بیکاری برای بخش قابل توجه‌ای از جمعیت کشور و به خصوص برای فارغ‌التحصیلان دانشگاهها با اهمیت خاصی در سالهای برنامه سوم توسعه مطرح است لازم به توضیح است که در قالب اهداف و سیاستهای برنامه سوم، می‌بایستی از حجم فعالیتهای و تصدی‌گری دولت طی برنامه کاسته می‌شد به طوری که نیروی کار در استخدام دولت در پایان برنامه سوم به میزان ۵ درصد کاهش می‌یافت و این امر

مؤید آن است که برخلاف روند معمول و سالهای گذشته جذب نیروی انسانی در بخش دولتی بسیار محدود می شود و الزام جذب و فعالیت آنها می بایستی در بخش های تعاونی و خصوصی صورت پذیرد.

بخش تعاونی که دومین بخش اقتصادی کشور است، امکانات و ظرفیتهای بالقوه و بالفعل فراوانی برای ایجاد اشتغال حتی فراتر از پیش بینی های مندرج در برنامه سوم را دارد که به برخی از آنها اشاره می شود:

با الهام از اصول ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی، بخش تعاون در اقتصاد ایران، ایجاد و تامین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و نیز قرار دادن وسایل کار در اختیار کسانی که قادر به کارند ولی کار ندارند را مورد تاکید قرار داده است که با تاسیس شرکتها یا اتحادیه های تعاونی دو نوع اشتغال در جامعه ایجاد می شود: نوع اول اشتغال برای اعضای تعاونی ها می باشد و نوع دوم برای افرادی است که بدون عضویت در شرکت به صورت کارکنان مزد و حقوق دریافت می نمایند. در ضمن با آغاز فعالیت یک شرکت تعاونی، علاوه بر ایجاد اشتغال به شرح فوق، فرصتهای شغلی بسیاری را به صورت غیر مستقیم چنان که در بالا اشاره شد در جامعه ایجاد می کند. به عنوان نمونه تاسیس یک شرکت تعاونی مسکن، فرصتهای شغلی بسیاری را برای کارگران ساختمانی، آهنگر و... در جامعه ایجاد می کند.

از دیگر ویژگیهای مطرح در زمینه اشتغال در تعاونی ها این است که در تعدادی از تعاونی ها اعضای تعاونی بدون حضور در محل شرکت و یا در کارگاه در محل سکونت خود اشتغال یافته و به تولید کالاها و خدمات می پردازند که از جمله این تعاونی ها فرش دستباف، تولید پوشاک و... است که اعضا با پشتیبانی مدیریت در محل سکونت خود با قیمت تمام شده کمتر به تولید کالاها و خدمات می پردازند. اشتغالی که از طریق تشکلهای تعاونی ایجاد می شود تفاوتی با اشتغال ایجاد شده توسط بخشهای دولتی و خصوصی دارد که مهمترین آن در حالت اشتغال توأم با مالکیت مشاع بر ابزار تولید در تعاونی ها می توان ذکر نمود.

به عبارت روشن تر شاغلین واحدهای

تعاونی برخلاف بخشهای دولتی و خصوصی که شاغلین فقط در قبال دریافت مزد و حقوق مشخص و معمولاً کمتر از میزان تاثیر گذاری فرد شاغل در ایجاد سود و ارزش افزوده و سهم در منافع کلی واحد خود مشارکت دارند، در اشتغال تعاونی اعضا شاغل در منافع کلی شرکت تعاونی مشارکت داشته و سهم می باشند و به طور کلی شاغلین عضو تعاونی ها در ساختمان و ماشین آلات و نیز در سود و زیان شرکت سهمیم بوده و با انگیزه و نظارت مستمر در تولید کالاها و خدمات اشتغال دارند.

آمارهای موجود نشان می دهند که بخش تعاون در ایجاد اشتغال در سالهای برنامه دوم و سوم عملکردی مطلوب داشته به طوری که با ایجاد ۳۸۶۲۲۰ فرصت شغلی ۳۶۰ درصد بیش از میزان پیش بینی برنامه دوم در ایجاد اشتغال تاثیر گذارده است. به عنوان نمونه در آخرین سال برنامه دوم توسعه، یعنی سال ۱۳۷۸، درصد رشد اشتغال زایی بخش تعاون در مقایسه با سال ۱۳۷۷ به میزان ۳۴٪ درصد بوده است که میزان رشد اشتغال در شرایطی حاصل شده است که در سطح کل کشور روند بیکاری روبه تزاید بوده است.

علاوه بر شاخص اشتغال زایی که هم در سال ۱۳۷۸ و هم در سالهای برنامه دوم توسعه، عملکرد موفقی را برای بخش تعاون نشان می دهد شاخصهای بهره وری کار و سرمایه نیز در بخش تعاون در مقایسه با اقتصاد ملی از ارقام قابل قبول تری برخوردار هستند.

بر اساس یافته های یک پژوهش علمی که در سال ۱۳۷۵ به اجرا در آمده و در آن عملکرد شرکتها و اتحادیه های تعاونی تحت پوشش وزارت تعاون بر اساس اصول علمی بین المللی مورد سنجش و اندازه گیری قرار گرفته است، شاخص بهره وری کار به قیمت های جاری برای کل اقتصاد برابر ۱۶/۱ میلیون ریال و برای بخش تعاونی معادل ۱۸/۹ میلیون ریال محاسبه شده است. همچنین شاخص بهره وری سرمایه برای کل اقتصاد معادل ۰/۵ و برای بخش تعاون معادل ۱/۲ برآورد شده است و نیز در برنامه سوم توسعه، با توجه به تحولات ساختاری برنامه مزبور، میزان مشارکت و سهم بخش تعاون

در ایجاد اشتغال در قالب دو سناریو، یکی ادامه روند وضعیت گذشته و دیگری گزینه پیشرو (خوش بینانه) برآورد و پیش بینی شده است. همچنان که ملاحظه می شود اگر الزامات مربوط به توسعه بخش تعاون در برنامه سوم و از جمله تسهیلات مالی تبصره های بودجه مورد توجه و اقدام جدی قرار می گرفت در آن صورت بخش تعاون در قالب گزینه ای اول ۱۲/۹ درصد و در قالب گزینه دوم ۲۹/۳ درصد از کل اشتغال مورد نیاز جامعه را می توانست تامین نماید. این موضوع با توجه به ویژگیها و مزایای نسبی که برای اشتغال تعاونی، در مقایسه با اشتغال بخش های دولتی و خصوصی به اختصار مطرح شد، می تواند تحولات بسیاری برای پاسخگویی به دغدغه اشتغال در جامعه و جلوگیری از بحرانهای احتمالی ناشی از گسترش بیکاری به وجود آورد.

تشکلهای تعاونی جدید و کاهش وظایف بخش عمومی کشور

۱ - در چارچوب برنامه کاهش تصدی گری دولت در شهر تبریز شرکتهای تعاونی پزشکان جوان تاسیس شده و ارائه خدمات درمانی و بهداشتی به مردم شهر را، از طرف سازمان بهداشت و درمان استان عهده دار شده است. شرکتهای تعاونی مزبور با مشارکت پزشکان، دندانپزشکان، پرستاران و... در کلیه شهرها و مناطق روستایی ایران می توانند دایر شده و ارائه خدمات نمایند.

۲ - در استانهای آذربایجان شرقی و فارس، شرکتهای تعاونی آب بران تاسیس شده است. کار اصلی این واحدهای تعاونی این است که آب کشاورزی را از پشت سدها به مزارع و باغات هدایت نمایند. این واحدها در ارتباط با این فعالیت جایگزین بخشی از اقدامات وزارت نیرو شده اند. شرکتهای تعاونی مزبور با شرکت روستاییان و مهندسين کشاورزی، آب و... تشکیل شده و علاوه بر فعالیت آبربری به فعالیتهای جنبی دیگر مانند پرورش ماهی، مرغداری، زراعت، باغداری و... نیز می پردازند. این شرکتهای تعاونی در کلیه نقاطی که سد وجود دارد می تواند ایجاد شود.

۳- در استانهای مرکزی و فارس شرکت تعاونی کمباین داران تشکیل شده است. این شرکتها با تهیه تراکتور، کمباین و سایر ادوات مکانیزه کشاورزی به کشاورزان استانهای ذیربط و همجوار خدمات کشاورزی ارائه می نمایند. اعضا این شرکتها را کشاورزان و نیز افراد تحصیل کرده و متخصص تشکیل می دهند و می تواند در کلیه شهرها و مناطق روستایی کشور ایجاد شود.

۴- در شهر آبادان و برخی از شهرهای کشور، شرکت تعاونی معلولین ذهنی برای نگهداری و آموزش جوانانی که معلول ذهنی هستند و امکان آموزش آنان در مدارس وجود ندارد ایجاد شده است واحدهای تعاونی هم از سازمان بهزیستی و هم از اولیا دانش آموزان حق الزحمه دریافت می کنند. این تعاونیها که دارای اهداف اقتصادی و اجتماعی قوی می باشند می توانند در اکثر شهرهای کشور برای رفع نیاز خانواده های ذیربط تاسیس و دایر شود.

۵- در شهر اهواز یک شرکت تعاونی درمانی و بهداشتی تاسیس شده که دارای کاملترین و مجهزترین بیمارستان شهر می باشد و بیش از ۵۰ نفر از پزشکان و سایر تخصصهای پزشکی به عنوان عضو در این تعاونی به ارائه خدمات درمانی و بهداشتی اشتغال دارند.

۶- در برخی از استانها شرکت های تعاونی تعمیر و نگهداری جاده ها را عهده دارند.

۷- در شهرهای ساری، یزد و کرمان و بسیاری از شهرهای دیگر مدارس غیرانتفاعی با شرکت فرهنگیان و فارغ التحصیلان دانشگاهها تاسیس شده و به ارائه خدمات آموزشی به خانوارها اشتغال دارند.

۸- در شهر آبادان یک شرکت تعاونی مرزنشینان، اداره یک بندر را از سازمان بنادر و کشتیرانی اجاره نموده و امور مربوط به صادرات و واردات و بارگیری و تخلیه کشتیها را از طرف واحد دولتی ذیربط انجام می دهد. این واحد در سایر بنادر کشور نیز می تواند ایجاد و فعال گردد.

۹- شرکت تعاونی پسته رفسنجان، با عضویت حدود ۷۰۰۰۰ پسته کار خصوصی تشکیل شده و امور مربوط به خرید، انبارداری، بسته بندی، بازاریابی، صادرات و فروش پسته

را که معمولاً به تنهایی از هیچ یک از اعضا تعاونی ساخته نیست، انجام می دهد. این نوع تعاونی ها در اکثر شهرها و روستاهای ایران برای واحدهای خصوصی مانند برنج کاران، تولید کنندگان زعفران، زیتون و... می تواند تاسیس شود و در آن علاوه بر تولید کنندگان واحدهای مزبور افراد تحصیل کرده نیز به عنوان مدیران و متخصصین نهادهای مزبور عضویت یافته و شاغل شوند.

۱۰- با توجه به چشم انداز توسعه آتی فعالیت ایرانگردی و جهانگردی در ایران، هم اکنون تعداد زیادی از تعاونیهای ایرانگردی و جهانگردی با کوشش سازمان ایرانگردی و جهانگردی برای ارائه خدمات توریستی در حال تاسیس است.

مواردی که به طور نمونه ذکر شد در کلیه بخشهای کشاورزی، صنعت، معدن، آب و برق و گاز، بازرگانی، هتلداری، رستوران، حمل و نقل، انبارداری، خدمات، بانک و بیمه، آموزش، بهداشت و درمان، خدمات فرهنگی، هنری، ورزشی و... وجود دارد و یا قابل ایجاد است که ذکر کلیه آنها باعث تطویل مطلب خواهد شد. در عین حال نه تنها نمونه های فوق الذکر در قالب تشکلهای تعاونی در کلیه بخشهای اقتصادی قابل ایجاد و یا توسعه می باشد بلکه در بسیاری از زمینه های اقتصادی و اجتماعی که به صورت سنتی از سالیان پیش با بهره وری و کارایی کم اداره می شود با مشارکت تحصیل کردگان و در قالب تشکلهای تعاونی می تواند تحولی را در نظام تولید و اداره بهینه بخشهای مزبور حاصل نماید.

۱۱- در برنامه سوم توسعه در موارد زیادی توصیه شد که تصدی گری دولتی به بخشهای تعاونی و خصوصی واگذار شود و از جمله یکی از موارد مذکور مربوط به اداره امور پست و مخابرات در شهرهای کوچک و روستاها بود.

بر اساس سیاستهای مزبور در شهرهای کوچک و روستاها می توان شرکت های تعاونی برای اداره و بهره برداری واحدهای پست و مخابرات با شرکت کارکنان بازنشسته و شاغل پست و مخابرات، اهالی محل و از جمله فارغ التحصیلان بومی دانشگاههای محل تشکیل داد و به نیابت از دولت به اداره

و خدمت رسانی واحدهای مزبور اقدام نمود. این فعالیت نه تنها برای فارغ التحصیلان ایجاد اشتغال می کند بلکه از مهاجرت فارغ التحصیلان شهرستانی و روستایی به تهران و شهرهای بزرگ جلوگیری نموده و اداره کار مردم نه تنها نهادینه شده بلکه به تقلیل توقعات از دولت می انجامد.

اینک با تحولی که در زمینه کوچک و فعال سازی بخش دولت و توسعه بخشهای تعاونی و خصوصی در کشور آغاز شده است هزاران مورد دیگر را می توان برشمرد که خارج از شیوه های معمول و سنتی و رایج و در قالب تشکلهای تعاونی می تواند برای فارغ التحصیلان دانشگاهها شغل و درآمد و برای کشور توسعه به ارمغان آورد. برای آن که این شیوه تفکر اشاعه و در ارتباط با اشتغال مورد استفاده قرار گیرد ضروری است که:

الف- اصول و مفاهیم تعاون و روشهای عملی انجام و در قالب تشکلهای تعاونی در آخرین سال تحصیلی فارغ التحصیلان دانشگاهها و یا در زمانهایی که خدمت سربازی را طی می کنند با همکاری وزارت تعاون به فارغ التحصیلان به صورت کاربردی آموزش داده شود تا فارغ التحصیلان قبل از مراجعه به بازار کار اطلاعات لازم از توانمندیها و روشهای اشتغال و فعالیت تعاونی کسب نمایند.

ب- وزارت تعاون، به عنوان متولی اصلی بخش تعاون ایران، حاصل مطالعات و بررسی های خود را در زمینه پتانسیلها و توانمندیهای بخش تعاون برای ایجاد اشتغال و تولید در قالب تشکلهای تعاونی در بخشهای مختلف کشاورزی، صنعت، معدن و خدمات و... در قالب بروشورها و جزوات تخصصی اطلاع رسانی تهیه و تدوین نموده و در اختیار دانشگاهها و مراکز آموزشی برای استفاده فارغ التحصیلان قرار دهد.

ج- واحدهای ترویج و مشاور کتبهای مردمی و روابط عمومی ادارات کل تعاون استانها همکاری نزدیکی با دانشگاههای کشور برای ارائه اطلاعات به فارغ التحصیلان دانشگاهها به صورت فردی و موردی و یا به صورت برگزاری سمینارها اطلاع رسانی معمول دارند.

د- همکاری و هماهنگی نزدیک بین

واحدهای ذیربط در امور اشتغال و به خصوص اشتغال فارغ التحصیلان و از جمله وزارت تحقیقات، علوم و فن آوری، سازمان برنامه و بودجه (کمیسیون ویژه اشتغال) و وزارت تعاون، وزارت کار و جهاد دانشگاهی ایجاد گردد.

نتیجه گیری و پیشنهادات

در شرایط حاضر اقتصاد کشور با مسائل و مشکلات مختلفی در زمینه های تولیدی، اشتغال، توزیع، تورم و... مواجه است که برای رفع آنها راه حلها و پیشنهادات گوناگونی ارائه می شود. یکی از این راه حلها پیش گیری و درمان دشواریهای اقتصادی امروز و فردای ایران توسعه بخش تعاونی است. اصول و موازین مطرح در طرز عمل و تفکر تعاونی به گواهی عملکرد و تجربه تعاونیهای سنتی ایران و توسعه نهضت تعاونی در جهان حاکی از مشارکت اقتصادی، اجتماعی مردم در فعالیتهای یاد شده و در سر نوشت خود از طریق تشکلهای تعاونی است که نه تنها به افزایش بهره وری، تولید، افزایش اشتغال، کاهش تصدی گری دولت و تقلیل تورم می انجامد، بلکه رویکردی است که ضمن حصول رشد اقتصادی، بسط عدالت اقتصادی رانیز به همراه خواهد داشت که به طور قاطع نیل به توسعه اقتصادی اجتماعی را تحقق می بخشد. پس از جنگ جهانی دوم دولت به اشکال گوناگونی در امور اقتصادی مداخله نموده است به طوری که امور مربوط به بانک، حمل و نقل، تولید، توزیع، تعیین نرخ مزد، تغییر مکانیسم عرضه و تقاضا و... را به میل خود تغییر داده که این دخالتها دولت را از نظر اقتصادی به یک کار فرمای بزرگ تبدیل نموده که آراء و نظرات خود را بر کلیه واحدهای اقتصادی تحمیل می نماید و اقتصاد را به صورت یک اقتصاد ارشادی کنترل شده در آورده است.

بر خوردی این گونه از ناحیه دولت در امور اقتصادی توسعه هزینه های عمومی و آثاری که این هزینه ها از خود به جای می گذارند، در پی داشته است که از جهات مختلف قابل بررسی است:

تجارب اقتصادی چند دهه اخیر در کشورهای گوناگون نشان داده است که

اداره واحدهای اقتصادی توسط دولت و بهره برداری از آنها با شیوه های یاد شده به از میان رفتن ابتکار و عدم نوآوری از ناحیه بخش خصوصی، رواج بوروکراسی و کاهش بهره وری و کارایی واحدهای اقتصادی دولتی منجر گردیده است، به طوری که مزایای فعالیت های بخش خصوصی از بین رفته و ظرفیتهای خالی و پنهان اقتصادی توسط بخش دولتی به کار گرفته نشده و عدم قاطعیت و اتخاذ تصمیمات لازم از ناحیه دولت مؤسسات دولتی را در عرصه رقابت ناتوان تجلی نموده است.

لازم به ذکر است که بخش خصوصی در کشور ما نیز بسیار ضعیف و ناتوان در صحنه اقتصادی عمل نموده است. اگر بخش خصوصی در کشور از توانایی های لازم و کافی برخوردار می بود تا نقش تصدی گری فعالیتهای اقتصادی، صنعتی و... را مناسب ایفا نماید، دولت از ابتدا تصدی گری همه امور را عهده دار نمی گردید. با وجود یک بخش خصوصی متحرک و پویا، متخصص و دور اندیش به نحوی که دائماً در رابطه با چگونگی فعالیت و توسعه اقتصادی به تصمیم گیری لازم بپردازد، نیازی نخواهد بود تا دولت در بیشتر امور اقتصادی مداخله نماید. بدین ترتیب ملاحظه می گردد که بخش خصوصی در کشور صرفاً به بعضی از امور اقتصادی خاص و محدود پرداخته و در چنین شرایطی نیز هرگز درنگ نموده و منتظر تصمیمات دولت در انجام موارد یاد شده نمانده است. لذا ذهنیت خصوصی سازی نباید به آنچه بخش خصوصی کشور در حال حاضر عمل می نماید شناخته شده و محدود گردد بلکه در بسیاری از زمینه ها باید بنگاههای خصوصی متناسب با طراحی کرد. گسترش یک بخش خصوصی غیر وابسته به دولت با چنین اهدافی برای توسعه اقتصادی کشور و برنامه های جامعه و بلندمدت از این دست لازم است در سالهای اخیر با عنایت به حمایت های مادی و معنوی دولت و مشارکت مردم بخش تعاونی کشور به پیشرفتهای چشم گیری دست یافته است.

اگر زمانی شرکت تعاونی وسیله ای برای رفع نیازهای اقتصادی و اجتماعی اعضا خود بود، امروز تعاون به عنوان ایجاد کننده تامین

شرایط و امکانات کار برای همه به منظور دستیابی به اشتغال کامل تلقی می گردد. به علاوه چندین هدف مهم دیگر که هر کدام بر همین پایه از اهمیت استوارند را در بر می گیرد.

رهنمودهای کاربردی

با استفاده از روشهای تعاونی و با بهره گیری از ظرفیتهای بالفعل و نهفته اقتصادی در جامعه می توان ساختار اقتصادی، اجتماعی کشور را تحت تاثیر قرار داد و از آن طریق بار مالی و هزینه های دولتی را کاهش داده به رفع معضلات اقتصادی بویژه در زمینه های توزیع مجدد درآمدها، تعدیل ثروت، ایجاد اشتغال و فرصتهای شغلی جدید، توسعه آموزش عمومی و حرفه ای و تخصصی، مقررات زدایی، گسترش اقتصاد روستایی، ارائه خدمات عمومی، افزایش پس انداز عمومی و افزایش سرمایه گذاری، کنترل و کاهش تورم، گسترش مشارکت های عمومی و فرهنگ تعاونی و... نائل آمد و بهره برد.

بنابراین رهنمودها و یافته های تحقیق حاضر جهت سیاست گذاری و کاربرد عملی به شرح زیر توصیه می شوند:

۱- از آنجایی که با امکانات بالقوه و بالفعل بخش تعاونی می توان بخشی از کالاهای وارداتی را در داخل و از طریق تعاونی ها تولید و فراهم نمود، واردات آنها را کاهش داده پیشنهاد می شود سهمی از این اقلام به طور اخص به بخش تعاونی اختصاص داده شده و تولید گردد.

۲- با توجه به سیاست ها و برنامه کاهش تصدی گری دولت و مزایای نسبی بخش تعاونی در تولید، توزیع و... پیشنهاد می شود تا تشکلهای گوناگون تعاونی با در نظر گرفتن دلایل زیر گسترش بیشتری یابند:

الف- گسترش تعاونی ها مشارکت عمومی و گروه و در نتیجه فعالیتهای اقتصادی را در جامعه تقویت و تشدید می نماید.

ب- توسعه شبکه تعاونی باعث می شود تا ترکیبی از دانش، مدیریت و تکنولوژی و هماهنگی با توسعه منابع انسانی فعالیتهای اقتصادی را تحرک بخشیده و سازمانهای تولیدی خدماتی به نحو شایسته از آنها

بهره‌مند گردند.

ج - قانون بخش تعاونی بستر و زمینه مناسبی برای حمایت‌های گوناگون جهت راه‌اندازی تعاونی‌ها را فراهم و پیش‌بینی نموده است. لذا این امر باعث می‌گردد تا برای هر چه بیشتر اقتصادی کردن فعالیت‌های تعاونی خوشبین باشیم.

د - در تشکلهای تعاونی مالکیت واحدهای اقتصادی و ابزار تولید به صورت مشاع و متعلق به کلیه اعضا است. بنابراین اعضا شریک در سود و زیان واحد اقتصادی بوده و از این طریق ضایعات و افت تولید به کمترین حد ممکن تقلیل خواهد یافت.

ه - تجارب جهانی در کار تعاونی و توصیه‌های اخیر کنفرانس وزرا تعاونی‌های کشورهای آسیایی و اقیانوسیه مؤید مطالب فوق است که کارآیی اقتصادی واحدهای تعاونی را مورد تایید قرار می‌دهد.

ز - باتوجه به مزیت‌های نسبی یاد شده برای تشکلهای تعاونی، پیشنهاد می‌شود شرایط عضویت و مشارکت هر چه بیشتر دانش‌آموختگان به ویژه گروه جستجوگران کار را در بخش تعاونی فراهم کرده تا با اشراف به اصول تعاونی و تفکر کار گروهی از ظرفیتهای مختلف تولیدی، خدماتی کشور بهره‌برداری شود و در قالب فعالیتها و مشارکت تعاونی هر چه بیشتر به ارائه خدمات آموزشی فنی، تولیدی، بهداشتی و درمانی در کنار بخشهای دولتی و خصوصی اقدام کرده و از طرف دیگر خیل بیکاران نیز به اشتغال مثمرتر دست یابند.

اکنون با فرصت و تحولی که برای جامعه رخ نموده، به ویژه با انگیزه کوچک‌سازی بخش عمومی و توسعه بخش تعاونی و خصوصی‌سازی لازم است اقداماتی جانبی نیز جهت تسریع در تحقق اهداف یاد شده بشرح زیر صورت پذیرد:

۱- اصول و مفاهیم تعاونی در سطوح مختلف و برای گروههای علاقه‌مند به ویژه دانش‌آموزان مدارس، دانشجویان دانشگاهها، بیکاران کارجو و... آموزش و تبلیغ شود و نیز ظرفیتهای مختلف بازار کار و اطلاعات لازم در این خصوص برای اشتغال‌یابی از طریق فعالیتهای تعاونی به اطلاع علاقه‌مندان برسد.

۲- وزارت تعاون به عنوان نهاد هدایت، حمایت، نظارت‌کننده در امر اقتصاد تعاونی با هماهنگی سایر سازمانهای ذیربط لازم است در زمینه‌های گوناگون مانند فعالیت و اشتغال افراد در بخشهای مسکن، کشاورزی، صنعت، معدن، گردشگری، خدمات و... منابع و لوازم مربوط را تهیه و زمینه‌های اشتغال، تولید و... افراد را در تشکلهای تعاونی مهیا و تسهیلات لازم را در اختیار متقاضیان قرار دهد.

۳- توسعه صنایع کوچک و فعالیت افراد مورد اشاره در قالب تشکلهای تعاونی توصیه می‌شود تا به منظور دستیابی هر چه بیشتر به توسعه صنعتی، ضمن حفظ برتریهای صنایع مادر و کارخانه‌های بزرگ صنعتی و برای تحقق توسعه هماهنگ در کشور به گونه زنجیره‌ای تولیدات صنایع به یکدیگر مرتبط شده به طوری که کارگاههای کوچک نیز سهمی از تولید، اشتغال و ارزش افزوده صنعتی را در اقتصاد کشور داشته باشند. یکی از الزامات چنین امری هماهنگی در جهت اعمال مدیریت کارآمد و برنامه‌ریزی مناسب و منظم برای بخشهای تعاونی، دولتی و خصوصی است.

۴- از آنجایی که هدف تعاونی‌های تولید افزایش درآمد تولیدکنندگان و سازمانهای تولیدی است و هدف تعاونی‌های مصرف کاهش هزینه مصرف‌کنندگان می‌باشد، چنانچه اهداف یاد شده در سیاست‌گذار برهه‌های اقتصادی منظور گردد تبعات آن منشا ایجاد سرمایه‌گذاری عظیمی خواهد شد که خود تعاونگران از آن بهره بیشتر خواهند برد، به گونه‌ای که صدها واحد تولیدی درآمدا و کارآفرین از نتایج آن خواهد بود، لذا اتصال و ارتباط واحدهای گوناگون تعاونی برای حصول به چنین امری پیشنهاد و توصیه می‌شود.

منابع و مأخذ

۱- دکتر باقر قدیری اصلی - کلیات علم اقتصاد، ص ۷۱۲ و ۷۱۳
۲- عبدالکریم گیم، تاثیر واگذاری سازمان درمان مناطق نفت‌خیز به بخش خصوصی بر افزایش هزینه‌های جاری مدیریت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد (تهران - دانشکده مدیریت دانشگاه تهران - سال ۱۳۷۲)، ص ۹
۳- Webster
۴- عبدالحمید شمس - «خصوصی کردن موسسات عمومی یک ضرورت است یا اجبار؟» نشریه مرکز آموزش

مدیریت دولتی - شماره ۱۷ (تابستان ۱۳۷۱) ص ۳۳

۵- دکتر بهروز یغمایی - بانک جهانی و اقتصاد سیاسی مجموعه سخنرانی‌های علمی - دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی دیماه ۱۳۷۶

۶- مؤمنی، فرشاد - دو نوع تعدیل - سمینار بررسی و نقد برنامه دوم توسعه اقتصادی - دانشکده اقتصاد علامه طباطبائی ۲۶ مهرماه ۱۳۷۳

۷- دکتر مهدی تقوی - خصوصی‌سازی در برنامه اول توسعه سمینار بررسی و نقد برنامه توسعه دوم دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی

۸- همان منبع
۹- syed shahabudin under by development countries Vol.۱۶ N۴ ۱۹۹۳ page ۸ shoul Monayement Research news privatize

۱۰- یول و ارز در بررسی و نقد برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - تعادلات اقتصاد کلان - سازمان برنامه و بودجه ۹۰۸

۱۲- وزارت تعاون و امور روستاها، تعاون و اصول اولیه آن - تهران، وزارت تعاون و امور روستاها ۱۳۵۲ ص ۱۰

۱۳- راین هاردکونل، لیبالیسم، ترجمه منوچهر فکری ارشاد، چاپ دوم - تهران انتشارات توس ۱۵۷ ص ۱۵۹

۱۴- مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی بررسی جایگاه تعاون در بازرگانی خارجی کشور چاپ دوم ۱۳۶۹ ص ۴۱

۱۵- فیروز ملاط بیگی - اندیشه تعاون و تجربیات کشورهای در حال توسعه و ایران - تهران مؤسسه تحقیقات تعاونی ۱۳۵۰ ص ۵۵

۱۶- راین هاردکونل، پیشین ص ۶۴
۱۷- شارل ژید، تعاونی‌های مصرف: ترجمه فتح‌الله بهاری تهران مؤسسه آموزش و تحقیقات تعاونی تیرماه ۱۳۳۹ ص ۲۶

۱۸- عسگری جعفر تعاون - شماره ۱۰۷ مرداد ۷۹ ص ۱۰

۱۹- سالنامه‌های آماری کشور در سالهای ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ از انتشارات مرکز آمار ایران

۲۰- لایحه برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، جلدهای ۱ و ۲ از انتشارات سازمان برنامه و بودجه کشور

۲۱- گزارشهای آماری ماهانه وزارت تعاون در سالهای مختلف

۲۲- گزارش تعاون و توسعه، از انتشارات وزارت تعاون سال ۱۳۷۷

۲۳- گزارش نهایی برنامه سوم توسعه بخش تعاون، از انتشارات وزارت تعاون سال ۱۳۷۸

۲۴- نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵، از انتشارات مرکز آمار ایران

۲۵- مجله ماهانه تعاون، شماره‌های مختلف، از انتشارات وزارت تعاون
۲۶- محمودولی کیانمهر - تنگنای آموزش و تاثیر آن بر اشتغال - تعاون ص ۲۹

۲۷- عسگری، جعفر، تحلیلی بر روند تحولات بخش تعاون طی سالهای ۱۳۵۷ - ۷۷، تعاون شماره ۸۹، ص ۱۲

۲۸- مستعانی، محمدحسین، نگاهی به توسعه بخش تعاونی - تعاون شماره ۸۹ ص ۴۵

۲۹- عسگری، جعفر راهکارهای تعاونی برای اشتغال - تعاون شماره ۱۰۷ ص ۸

۳۰- کیانمهر - محمودولی، توسعه اقتصاد تعاونی و امکان‌پذیری تعدیل ساختاری در بخش عمومی کشور تعاون شماره ۹۴ ص ۱۵

۳۱- حسن‌ناش، غلامحسین، خصوصی‌سازی صنایع نفت، اقتصاد انرژی ایران شماره ۵ مهرماه ۱۳۷۸ ص ۶